

УДК811.161.3'373.46:69

**БІВЕРБАЛЬНЫЯ НАЙМЕННІ БУДАЎНІЧАЙ СФЕРЫ Ў СУЧАСНАЙ
БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ (НА ПРЫКЛАДЗЕ НАЗВАЎ БУДАЎНІЧЫХ
КАНСТРУКЦЫЙ, ІХ ЧАСТАК І ЭЛЕМЕНТАЎ)
BIVERBAL NAMES OF THE CONSTRUCTION INDUSTRY IN THE
MODERN BELARUSIAN LANGUAGE (ON THE EXAMPLE OF THE
NAMES OF BUILDING STRUCTURES, THEIR PARTS AND ELEMENTS)**

Бабровіч Таццяна Сяргеёўна, выкладчык, Беларускае дзяржаўнае педагагічнае ўніверсітэт імя Максіма Танка, Мінск, Беларусь

Babrovich Tatsiana, teacher, Belarusian State Pedagogical University named after Maxim Tank, Minsk, Belarus

Анатацыя: У артыкуле аналізуецца неаднаслоўныя найменні будаўнічай тэрміналогіі ў сучаснай беларускай мове. Сярод тэрміналагічных словазлучэнняў, якія выступаюць найменнямі будаўнічых канструкцый, іх частак і элементаў, вылучаюцца двухкампанентныя. Паводле колькаснага складу пераважаюць бівербальныя найменні, у якіх можна прасачыць анамасіялагічны базіс і анамасіялагічную прыкмету, што рэалізуе разнастайныя характарыстыкі.

Summary: The article analyzes the verbose nominations of construction terminology in the modern Belarusian language. In terms of quantity, the leading place is occupied by two-component word combinations or beaver-trees, in which it is possible to single out an onomasiological basis and an onomasiological feature that realizes different characteristics.

Ключавыя словы: будаўнічая тэрміналогія, намінацыя, бівербальныя найменні, анамасіялагічны базіс, анамасіялагічная прыкмета.

Keywords: construction terminology, nomination, biverbal name, onomasiological basis, onomasiological feature.

Развіццё чалавечага грамадства і чалавечага пазнання ставіць перад мовай задачу забяспечыць усе бакі жыцця і дзейнасці чалавека новымі найменнямі. Кожны ўзровень мовы, кожная яе падсістэма ўносяць свой уклад ва ўтварэнне новых назваў.

Для абазначэння новых аб'ектаў рэальнага свету нярэдка выкарыстоўваюцца не столькі новыя словы, колькі ўскладненыя формы намінацыі. У той ці іншай сферы чалавечай дзейнасці колькасць новых слоў не значна павялічваецца. Часцей за ўсё адбываецца апора на ўжо існуючыя. Ім надаецца больш вузкае, часам, больш шырокае значэнне шляхам уключэння іх у новыя лексіка-семантычны сувязі і адносіны, якія ўскладняюць аб'ём паняцця. Як адзначае А.С.Кубракова, найменні падзей адбываюцца не на ўзроўні слова, а на ўзроўні выказванняў і зносінаў [1, с.226].

Такім чынам, у працэсе намінацыі можа ўзнікаць не толькі слова, але і словазлучэнне, якое ўзнікае шляхам распаўсюджвання аднаго слова другім ці

некалькімі, у выніку чаго ўтвараецца састаўное найменне. Дадзены спосаб намінацыі з'яўляецца кампактным і эканамічным і адлюстроўвае раснастайныя адносіны, якія ўзнікаюць паміж прадметамі і з'явамі аб'ектыўнай рэчаіснасці. Словазлучэнні ствараюцца паводле адной з магчымых ў мове мадэляў і маюць пэўную структуру, якая складаецца з анамасіялагічнага базісу і анамасіялагічнай прыкметы.

У апошнія дзесяцігоддзі аб'ектам вывучэння не раз становіліся неаднаслоўныя найменні. Пэўны час да словазлучэння падыходзілі толькі як да сінтаксічнай адзінкі. Вызначэнне словазлучэння ў якасці намінатыўнага сродку падзялялася і падзяляецца не ўсімі навукоўцамі. Як адзначае Т.П. Чапкова, гэта адбываецца таму, што састаўныя найменні характарызуюцца моўнай асіметрыяй: з аднаго боку, выяўляюць семантыка-функцыянальную блізкасць да слова, а з другога — члянмасць формы, сінтагматычную структуру [2, с.124]. Аднак у працах А.А. Шахматава, Л.В.Шчэрбы, В.У.Вінаградава словазлучэнне разглядаецца як намінатыўная адзінка [3; 4; 5].

В.У. Вінаградаў падкрэсліваў, што калі разглядаць словазлучэнне па-за межамі сказа, то яно адносіцца да намінатыўных сродкаў мовы, сродкаў абазначэння прадметаў, з'яў і працэсаў [5, с.3]. Нікіцевіч В.М., Снітко А.С., Т.Р.Трафімовіч указваюць на збліжанасць састаўнога наймення і слова ў наяўнасці дэнататыўна-сігніфікаванага зместу, грамадскага ўсведамлення прадмета ці з'явы, здольнасці актуалізавацца [6, 7, 8]. А ўдзел у працэсе фразеалагізацыі, як адзначае Т.Р.Трафімовіч, замацоўвае намінатыўны статус словазлучэння [8, с.20].

Асабліва вялікая роля састаўных найменняў у тэрміналогіі, дзе колькасць новых прадметаў, працэсаў і паняццяў, якія падлягаюць намінацыі, няспынна расце. Менавіта сінтаксічны спосаб абазначэння паняццяў займае вядучае месца ў сучаснай будаўнічай тэрміналогіі. Пад тэрміналагічнымі словазлучэннямі (бівербальнымі найменнямі) мы будзем разумець намінатыўныя адзінкі, якія характарызуюцца полікампанентнасцю, раздзельнааформленасцю ў структурных адносінах і семантычным адзінствам у адносінах зместу [9, с.67].

Матэрыялам даследвання абрана адна з тэрміналагічных падсістэм сучаснай беларускай мовы – будаўнічая тэрміналогія, а менавіта тэматычная падгрупа *“назвы будаўнічых канструкцый, іх частак і элементаў”*, што абумоўлена шырокай сферай ужывання гэтых тэрміналагічных адзінак. Крыніцай эмпірычнага матэрыялу сталі пяцітомны *“Тлумачальны слоўнік беларускай мовы”* [10], двухтомны *“Русско-белорусский политехнический словарь”* [11], *“Современный русско-белорусский политехнический словарь”* [12], *“Русско-белорусский словарь по основам строительного дела”* [13], а таксама асобныя выданні, прысвечаныя будаўніцтву. Намі было прааналізавана больш за 400 бівербальных найменняў.

Для зручнасці абазначэння структурнага складу бівербальных тэрмінаў будзем карыстацца наступнымі ўмоўнымі скарачэннямі: **N**—назоўнік,

Ng—назоўнік у родным склоне, **Nabl. instr.**—назоўнік у творным склоне;**A**—прыметнік,**Pr**—прыназоўнік.

Найбольш ужывальным структурным тыпам выступаюць двухчленныя намінацыі ці бівербы, якія прадстаўлены некалькімі падтыпамі.

Дамінуючым з'яўляецца агульны тып **N+A**(назоўнік + прыметнік/дзеепрыметнік). У якасці апорнага слова (анамасіялагічнага базісу) у гэтым выпадку можа выступаць:

1) невытворны назоўнік(**арка** цвёрдая, парабалічная, паўкруглая;**дах** арачны, схільны, чарапічны, скляпеністы; **канструкцыя**алюмініевая, арачная, жорсткая, каркасная, маналітная; **кансоль** анкерная, апорная, вуглавая; **калона** фахверкавая; **паз** бакавы,запорны, прамавугольны, шпоначны);

2) вытворны назоўнік (**насціл** верхні, ніжні, шчытавы, шпунтаваны; **накладка** безраспорная ,двайная, апорная, паясная; **зацяжка** кроквенная; **выступ** кансольны; **кладка** арміраваная, бетонная).

У якасці залежных слоў (*анамасіялагічнай прыкметы*) могуць выступаць:

1) просты прыметнік(**башмаканкерны,унутраны, вонкавы, палевы;кант верхні; жолаб дахавы; дэталі** **арматурная; апора анкерная, бетонная,жорсткая, падбэлечная; акно эркернае; дзверы**бакавыя, **глухія, заднія, шчытавыя, шарнірныя; бабканерухомая,пярэдняя; галерэя** **вентыляцыйная, скляпеністая, вонкавая; фундамент** **бутавы; база канструкцыйная; панэль мантажная**);

2) складаны прыметнік (**дзверы** **пустацелья, двухстворкавыя; каркас** **шматпалётны; блок** **шлакабетонны, аднапустотны; мур** **вібрацагляны; кажух** **цеплаізаляцыйны; панэль** **шкложалеабетонная, аднаслойная; падлога** **асфальтацэментавая; сцяна** **буйнаблочная, буйнапанельная; рэйка** **двухбаковая**);

3) дзеепрыметнік (**рукаў** **арміраваны; панэль** **нясучая; галерэя** **злучальная; кансоль**засцерагальная; **канструкцыя**зборная, **нясучая; дэталі**нясучая; **арматура**расцягнутая, **сціснутая, злучальная; паверх**размеркавальны; **дэталі**закладная).

У разгледжаным структурным тыпе кампаненты словазлучэння ўступаюць у атрыбутыўныя адносіны. Класіфікацыйныя функцыі прыметніка абумоўлены лексічным значэннем дадзенай граматычнай катэгорыі: выражаць прыкмету у адносінах да дзеяння, стану, прадметнасці. Таму прыметнікі і дзеепрыметнікі дэталізуюць базіснае слова, надаюць найменню больш вузкі, канкрэтны змест.

У адзначаных словазлучэннях актуалізуюцца наступныя матываваныя прыкметы:

-якасць ці фізічныя характарыстыкі (*галерэя* вонкавая, нахільная; *дзверы* заднія, глухія; *падмурак* глыбокі; *арматура* гібкая; *арка* кругавая; *сцяна*ўнутраная, ажурная; *апора* жорсткая);

-прызначэнне, функцыя (*дэталі* распорная; *жолаб* дахавы; *стаяк*вадасцёкавы; *кансоль* засцерагальная, апорная; *абалонка* ізаляцыйная).

Менш прадуктыўным спосабам дыферэнцыяцыі паняццяў з'яўляецца выкарыстанне пры апорным кампаненце залежных назоўнікаў з прыназоўнікамі

і без прыназоўніка N+N. Гэтыя тэрміналагічныя словазлучэнні выражаюць азначальна-акалічнасныя адносіны і маюць некалькі падтыпаў:

N+Ng (*купал скляпення; распор аркі; ствол калоны; дэталі канструкцыі; зацяжка аркі; каркас скляпення; крыло будынка; грэбень даху; пята накладкі; рабро бэлькі, аркі, пліты; блок падмурка; каробка дома; кружала аркі*);

N+Pr+Ng (*панэль з фанеры; каркас без запаўнення*);

N+Nabl.instr. (*абвязка хамутамі*).

Такім чынам, аналіз матэрыялу паказаў, што бівербальныя найменні ў будаўнічай тэрміналогіі шырока выкарыстоўваюцца ў сувязі з узбагачэннем намінатыўнага складу гэтай сферы дзейнасці, абумоўленым пазамоўнымі фактарамі, хуткім развіццём будаўнічых тэхналогій, узнікненнем шэрага новых прадметаў, працэсаў, паняццяў. Паводле колькаснага саставу пераважаюць двухкампанентныя словазлучэнні ці бівербы, у якіх можна прасачыць анамасіялагічны базіс і анамасіялагічную прыкмету, што рэалізуе разнастайныя характарыстыкі (якасць ці фізічныя характарыстыкі; прызначэнне, функцыю). Менш прадуктыўнымі тыпамі з'яўляюцца бівербальныя найменні з азначальна-акалічнаснымі адносінамі.

Літаратура

1. Кубрякова, Е.С. Теория номинации и словообразование/Е.С.Кубрякова//Языковая номинация: Виды наименований: Сб. ст./ Акад. наук СССР. Ин-т языкознания; Отв. ред. Б.А. Серебренников, А.А. Уфимцева.–М.: Наука, 1977.– С.222–303.

2.Чепкова, Т. П. Субстантивная номинация русского языка в аспекте его аналитических возможностей / Т. П. Чепкова // Номинативная единица в семантическом, грамматическом и диахроническом аспектах : сб. науч. ст. к 80-летию А. М. Чепасовой. – Челябинск, 2006. – С. 120–126.

3.Шахматов А.А. Синтаксис русского языка/ А.А.Шахматов.– Л.: Учпедгиз, 1941.– 620 с.

4. Щерба, Л.В. Языковая система и речевая деятельность /Л.В.Щерба.– Л.: Наука, 1977–427 с.

5.Виноградов, В.В. Вопросы изучения словосочетаний (на материале русского языка)/В.В.Виноградов//Вопросы языкознания.– Москва: Академия Наук СССР, 1954.– С.3–25.

6.Никитевич, В. М. Основы номинативной деривации.– Мн.: Вышэйшая школа, 1985.– 157 с.

7.Снитко, Е. С. Внутренняя форма в процессах номинации: На материале русского языка: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01 / Киев.гос. пед. ин-т им. А. М. Горького.– Киев, 1990.– 34 с.

8.Трофимович, Т.Г. Типы предметных наименований в языке старорусской деловой письменности: монография /Т.Г.Трофимович.– Мн.: БГПУ, 2003.– 223 с.

9. Антанюк, Л.А. Беларуская навуковая тэрміналогія: Фарміраванне, структура, упарадкаванне, канструяванне, функцыяніраванне/ Л.А. Антанюк.— Мінск: Навука і тэхніка, 1987.—240 с.

10. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / АН БССР, Інстытут мовазнаўства імя Я. Коласа ; рэдкал.: А. А. Атраховіч (гал. рэд) [і інш.]. — Мінск: Беларуская Савецкая Энцыклапедыя, 1977-1984. — 5 т.

11. Русско-белорусский политехнический словарь : в 2 т. / И. Л. Бурак (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск : Беларуская навука, 1997-1998. — 2 т.

12. Булыко, А. Н. Современный русско-белорусский политехнический словарь / А. Н. Булыко (авт.-сост.). — Мн. : Харвест, 2007. — 432 с.

13. Русско-белорусский словарь по основам строительного дела / П. С. Бобарыко (авт.-сост.). — Минск : БГТУ, 1994. — 20 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГТУ